

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Мовчан Геннадій Володимирович

УДК 343.163

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА
У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА В СУДІ
ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ**

Спеціальність 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків-2010

Величезна дякую Володиміру Венцару
з глибокою повагою та щирою
вдячністю за його

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Грошевий Юрій Михайлович,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри кримінального процесу,
академік Національної академії правових наук
України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Шумило Микола Єгорович,
Національна академія Служби безпеки України,
проректор з наукової роботи;

кандидат юридичних наук, доцент
Волкотруб Сергій Григорович,
Хмельницький університет управління та права,
доцент кафедри кримінального права та
процесу.

І. І. Моторо 14 сер

Захист відбудеться « » р. о « » годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національній
юридичній академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024,
м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної
юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024

А
В
сп

14891А

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення її прав і свобод є головним обов'язком держави (ст. 3). Мета, яка постає перед сучасною Україною, полягає у збереженні порядку в суспільстві, підтриманні соціальної системи у стані рівноваги, забезпеченні та захисті прав, свобод і законних інтересів людини, створенні умов для її вільного розвитку й безпечного буття. Особливу роль у досягненні цієї мети й у виконанні державою взятих на себе обов'язків, у тому числі й перед міжнародною спільнотою, відіграє прокуратура, вся діяльність якої спрямована на забезпечення верховенства закону, захист прав і свобод людини, а також охоронюваних законом інтересів суспільства й держави.

У кримінальному процесі прокурор є суб'єктом, який діє на всіх стадіях, забезпечуючи при цьому вирішення завдань кримінального судочинства. Особливість його діяльності полягає в тому, що вона є поліфункціональною, адже складається з декількох основних напрямків. Природно, що така складна діяльність прокурора в межах одного кримінального провадження зумовлює і специфіку його правового статусу, який визначається не тільки кримінально-процесуальним законом, а в першу чергу Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законом України «Про прокуратуру», а також підзаконними актами, зокрема, наказами Генерального прокурора України, інструкціями тощо.

Проблема процесуальних повноважень прокурора в кримінальному процесі не є новою, вона неодноразово ставала предметом наукового осмислення. Вагомий внесок у її опрацювання зробили відомі правники кінця XIX – початку XX століття: С.І. Вікторський, М.В. Духовський, Н.М. Муравйов, М.М. Розін, І.Я. Фойницький та ін.

Питання правового статусу прокурора в кримінальному процесі порушувались у наукових працях таких учених радянської доби, сучасних вітчизняних науковців та фахівців країн близького зарубіжжя, як С.А. Альперт, С.М. Бабаєв, М.І. Бажанов, В.І. Басков, І.В. Вернідубов, Л.Р. Грицаєнко, Ю.М. Грошевий, Л.М. Давиденко, В.В. Долежан, М.В. Жогін, В.С. Зеленецький, З.З. Зінатулін, П.М. Каркач, К.А. Кашаєв, Г.М. Корольов, М.В. Косюта, М.Й. Курочка, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, О.І. Медведько, М.І. Мичко,

О.Р. Михайленко, І.Л. Петрухін, М.М. Полянський, Л.Г. Пономаренко, Р.Д. Рахунов, М.В. Руденко, В.М. Савицький, Г.П. Серета, М.С. Строгович, Ж.О. Сульженко, А.Л. Ципкін, В.П. Шибіко, М.Л. Шифман, М.Є. Шумило, Ф.Н. Фаткуллін, В.Д. Фінько, М.О. Чельцов, М.В. Юрчишин та ін.

Разом з тим наукові дослідження більшості із зазначених правознавців проведені на підставі раніше діючого законодавства, тому в них не враховані реалії сьогодення, тенденції реформування органів прокуратури, що, зважаючи на взяті на себе Україною обов'язки перед Радою Європи, є нагальним. Наведені положення зумовили вибір теми даного дисертаційного дослідження і визначили його основні напрями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого та є складовою частиною цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення організації та діяльності суду і правоохоронних органів» (номер державної реєстрації 0106и002293). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою академії (протокол № 7 від 18 лютого 2005 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень, спрямованих на вдосконалення правового статусу прокурора в досудовому провадженні та в суді першої інстанції у кримінальному процесі, а також на розв'язання низки проблем, що мають не тільки доктринальне, а й практичне значення.

Для досягнення зазначеної мети ставилися такі основні завдання:

- розкрити зміст функцій прокурора в кримінальному процесі;
- визначити його правовий статус у кримінальному судочинстві;
- проаналізувати зміст повноважень прокурора на досудовому провадженні та в суді першої інстанції;
- виявити недоліки правового регулювання повноважень прокурора на досудовому провадженні та в суді першої інстанції;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавчої регламентації процесуальних повноважень прокурора в кримінальному процесі, зокрема на досудових стадіях і в суді першої інстанції.

Об'єктом дослідження виступають кримінально-процесуальні відносини, які виникають і розвиваються у зв'язку з реалізацією процесуальних повноважень прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції.

Предметом дослідження є процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції.

Методи дослідження обрані з урахуванням специфіки цілей, завдань, об'єкта і предмета дослідження. У роботі використано діалектичний метод наукового пізнання дійсності, а також спеціальні методи дослідження – історико-правовий, порівняльно-правовий, статистичний, системно-структурний, моделювання, спостереження, узагальнення та ін. Усі вони були застосовані у взаємозв'язку, що сприяло забезпеченню всебічності, повноти й об'єктивності наукового пошуку, коректності, обґрунтованості й узгодженості сформульованих висновків.

Історико-правовий метод було задіяно для дослідження генези процесуального статусу та повноважень прокурора в кримінальному процесі, правового регулювання функцій, які він виконує у цій сфері. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено аналіз кримінально-процесуального законодавства України та інших держав, що стосується правової регламентації повноважень прокурора в кримінальному процесі. Статистичний метод допоміг дослідити правозастосовну практику, узагальнити її, виявити прогалини правового регулювання. За допомогою системно-структурного методу досліджено зміст функцій прокурора в кримінальному процесі, а також його правовий статус (проаналізовано окремі структурні елементи та з'ясовано їх взаємозв'язок). Методом моделювання автор оперував при розробці науково-теоретичних моделей змін до чинного кримінально-процесуального законодавства України з метою вдосконалення законодавчої регламентації процесуальних повноважень прокурора, підвищення ефективності його діяльності. Метод узагальнення був використаний при послідовному зведенні одиничних фактів у єдине ціле з метою виявлення прогалин або колізій правового регулювання та можливих шляхів їх подолання.

Нормативно-правову й інформаційну основу дисертаційного дослідження склали: Конституція України, міжнародні договори України, національне кримінальне й кримінально-процесуальне законодавство та кримінально-процесуальне законодавство зарубіжних країн, рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, накази Генерального прокурора України, а також проекти Кримінально-процесуального кодексу України.

Теоретичне підґрунтя дисертації забезпечили праці вчених у галузях загальної теорії держави та права, конституційного права, кримінального та кримінально-процесуального права, прокурорського нагляду та ін.

Емпіричну основу дослідження склали матеріали опублікованої слідчої та прокурорської практики, а також статистичні дані, які репрезентують практику прокуратури Черкаської області у період з 2007

по 2010 рік.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням процесуального статусу прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції, що вперше в такому контексті здійснено в Україні. До найбільш важливих положень, які містять наукову новизну, слід віднести нижченаведені.

Вперше:

– запропоновано модель досудового провадження, в якій знайшли подальший розвиток змагальні засади кримінального процесу, зокрема, стосовно забезпечення рівноправності сторін у доказуванні, встановлення процесуального порядку вирішення питання про визнання доказів недопустимими;

– на підставі аналізу повноважень прокурора на досудовому провадженні по кримінальній справі пропонується наступна їх класифікація залежно від характеру здійснюваної ним функції: 1) наглядові; 2) пов'язані з керівництвом розслідуванням та здійсненням кримінального переслідування спрямованого на (а) розкриття злочину; (б) викриття особи у вчиненні злочину (з моменту надання їй офіційного статусу підозрюваного чи обвинуваченого на підставі обгрунтованої підозри у вчиненні злочину або обвинувачення);

– обгрунтовано доцільність законодавчого закріплення права прокурора направляти органу дізнання або досудового слідства матеріали дослідчої перевірки на додаткову перевірку при скасуванні постанови про відмову в порушенні кримінальної справи з метою більш повного з'ясування обставин, які мають значення для прийняття законного й обгрунтованого процесуального рішення;

– визнано за необхідне поставлення під відомчий контроль або прокурорський нагляд (у випадках, коли в силу структурних особливостей органу дізнання або слідства відомчий контроль не передбачено) питання про продовження строків дослідчої перевірки. У зв'язку з цим прокурору при недостатності десятиденного строку для проведення перевірки інформації про злочин слід надати право продовжувати цей строк до тридцяти діб. Про прийняття рішення щодо продовження цього строку прокурор має складати мотивовану постанову;

– доведено доцільність закріплення в Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК) обов'язку прокурора при відмові у дачі згоди на подання слідчого до суду про надання дозволу на проведення процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини, складати мотивовану постанову, а також закріплення права слідчого оскаржити таке рішення прокурора до вищестоящего прокурора;

– проаналізовано співвідношення компетенції прокурора, який затвердив обвинувальний висновок, і прокурора, який підтримує державне обвинувачення;

– з метою забезпечення недопустимості розголошення таємниці досудового слідства сформульовано пропозицію щодо запровадження закритого судового розгляду скарги на постанову про порушення кримінальної справи, а також подання органу дізнання, слідчого про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права людини, та застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або продовження його строку.

Удосконалено:

– підходи щодо кримінально-процесуального механізму підтримання потерпілим обвинувачення в разі відмови прокурора від державного обвинувачення. У таких випадках потерпілий та його представник повинні висловити свою позицію стосовно їх бажання підтримувати обвинувачення в подальшому, що можливо лише за умови складання ними окремого документа (акта обвинувачення), що має відповідати вимогам, установленим щодо обвинувального висновку;

– наукове бачення процесуального порядку направлення прокурором кримінальної справи до суду, у зв'язку з чим пропонується доповнити повноваження прокурора обов'язком вручати копію затвердженого обвинувального висновку: 1) обвинуваченому; 2) захиснику та законному представнику обвинуваченого, потерпілому та його представнику за наявності заявленого ними клопотання;

– розуміння предмету судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу. Зокрема, наголошується на необхідності включення до нього бездіяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, якщо остання здатна завдати шкоди правам і законним інтересам особи або ускладнити її доступ до правосуддя;

– підходи щодо порядку і підстав участі прокурора у провадженні по справах приватного обвинувачення. Співставлення положень, викладених у статтях 27 і 251 КПК, дозволило дійти висновку про їх неузгодженість і відсутність відповідного механізму повідомлення прокурора про можливість вступу до провадження у випадках, передбачених ч. 4 ст. 27 КПК. Пропонується п. 3 ч. 2 ст. 251 КПК доповнити наступним положенням: «Копію постанови про порушення кримінальної справи суддя протягом доби направляє прокурору».

Набули подальшого розвитку:

– погляди щодо функціональної характеристики діяльності прокурора в кримінальному судочинстві як поліфункціональної, яка залежно від стадії кримінального процесу складається з функцій

кримінального переслідування, обвинувачення, нагляду за дотриманням закону органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, нагляду за дотриманням закону при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні особистих заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, нагляду за дотриманням прав та свобод людини і громадянина;

– визначення елементного складу функції кримінального переслідування, яка тісно пов'язана з іншими функціями прокурора та викликає необхідність їх здійснення;

– аргументація пропозиції стосовно окремого врегулювання в КПК статусу державного обвинувача, оскільки він має суттєву специфіку порівняно зі статусом прокурора в досудовому провадженні, яка знаходить свій прояв у його процесуальних повноваженнях як сторони в судовому процесі;

– позиції щодо порядку вступу прокурора у провадження по кримінальній справі. На цій підставі обґрунтовано доцільність закріплення на законодавчому рівні правила незмінності прокурора, що полягає у покладенні здійснення наглядових повноважень на досудових стадіях і підтримання державного обвинувачення в суді на одного незмінного представника прокуратури. Така особа має призначатися незалежно від відомчої підслідності по кожній кримінальній справі з моменту її порушення і здійснювати наглядово-обвинувальний супровід справи на всіх стадіях кримінального провадження;

– розуміння правозахисної функції прокурора в кримінальному процесі.

На підставі проведеного дослідження запропоновано внести зміни та доповнення до наступних статей чинного КПК: ч. 4 ст. 97; ч. 4 ст. 100; ст. 249; п. 3 ч. 2 ст. 251; ч. 3 ст. 264; ч. 2 ст. 277.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, можуть бути використані: а) у науково-дослідницьких цілях – при подальшому вивченні специфіки процесуальних повноважень прокурора в досудовому провадженні по кримінальних справах та в суді першої інстанції; б) у нормотворчій діяльності – з метою вдосконалення чинного законодавства, розробки нового КПК України та Закону України «Про прокуратуру»; в) у правозастосовній діяльності – для надання практичної допомоги слідчим і прокурорам у правильному застосуванні закону; г) у навчальному процесі – при вивченні курсу кримінального процесу та спецкурсів студентами вищих юридичних навчальних закладів, при підготовці й

перепідготовці практичних працівників, у науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація результатів дисертації. Робота підготовлена на кафедрі кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, представлена й обговорена на засіданні кафедри, схвалена її членами і рекомендована до захисту. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися автором та були оприлюднені на всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасні проблеми юридичної науки» (30–31 жовтня 2007 р., м. Харків); «Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи» (14 травня 2010 р., м. Харків).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у 3-х статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, і в тезах 2-х доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, 3-х розділів, які містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (200 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 219 сторінок, з яких основний текст – 198 сторінок, список використаних джерел – 21 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі розкриваються сутність і сучасний стан вивчення наукової проблеми, обраної автором, обґрунтовуються вибір теми дисертації, її актуальність, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічні й теоретичні засади, формулюється наукова новизна роботи, теоретичне та практичне значення зроблених висновків, указується ступінь їх апробації.

Розділ 1 «Функції прокурора та його правовий статус у кримінальному процесі» складається з 3-х підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Міжнародні стандарти діяльності прокурора в кримінальному процесі» присвячено аналізу міжнародних документів, які закріплюють стандарти діяльності прокурора в кримінальному судочинстві, основні засади, які визначають його процесуальний статус.

Дослідження правового положення прокурора в кримінальному процесі в сучасних умовах неможливе у відриві від документів, напрацьованих міжнародною спільнотою, оскільки в них визначаються основні положення, що мають бути імplementовані у національне законодавство. Серед основних міжнародних документів, що стосуються цих питань, слід назвати: Керівні принципи щодо ролі прокурорів, прийняті на 8-му Конгресі ООН з проблем злочинності; Стандарти професійної відповідальності та викладення основних обов'язків і прав прокурорів,

прийняті Міжнародною асоціацією прокурорів (МАП) 23 квітня 1999 р.; Рекомендація R (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури в системі кримінального судочинства; Декларація про мінімальні стандарти щодо безпеки й захисту прокурорів та членів їх сімей, прийнята МАП у 2008 р.

Аналіз указаних документів дозволяє дійти висновку, що, незважаючи на об'єктивні розбіжності в закріпленні правового статусу прокурора в законодавстві різних держав, функціональні характеристики його діяльності у сфері кримінального судочинства концептуально не відрізняються, адже мають багато спільного: прокурор виконує функції кримінального переслідування, підтримання обвинувачення в суді, оскарження судових рішень як учасник судового процесу. Крім того, зважаючи на національні особливості правового регулювання його статусу, традиції законодавчого визначення повноважень прокурора, йому притаманні також і проведення слідства та керівництво ним, прийняття участі в альтернативних кримінальному переслідуванню процедурах та забезпечення прав потерпілих у кримінальному процесі. Відповідно до міжнародних документів пріоритетне значення в діяльності прокурора має забезпечення прав людини.

У підрозділі 1.2. «Функції прокурора в кримінальному процесі: поняття, система та співвідношення» досліджується сутність функцій прокурора, які він виконує в кримінальному процесі, доводиться системний характер зв'язків між ними, з'ясовується їх співвідношення.

Аналіз ст. 121 Конституції України та норм КПК дозволяє констатувати поліфункціональний характер діяльності прокурора. Функція кримінального переслідування генерує виконання прокурором його інших функцій, які тісно пов'язані між собою і, доповнюючи одна одну, забезпечують вирішення завдань кримінального процесу. В роботі кримінальне переслідування розглядається в двох аспектах: (1) як діяльність державних органів, спрямована на виявлення осіб, причетних до вчинення злочину, і встановлення всіх інших юридично значимих обставин (кримінальне переслідування злочину) і (2) як система процесуальних дій, спрямованих на офіційну констатацію причетності відповідної особи до вчинення конкретного злочину (кримінальне переслідування особи). На певному етапі провадження по кримінальній справі функція кримінального переслідування трансформується у функцію підтримання державного обвинувачення в суді, яка є логічним продовженням кримінального переслідування і відзначається більш високим ступенем доведеності обставин вчиненого злочину, що дозволяє прокурору займати в суді активну позицію сторони обвинувачення.

Одночасно підкреслюється важливість функції нагляду за дотриманням закону органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, яка в системі кримінально-процесуальної діяльності відіграє самостійну та вагомую роль і забезпечує належну якість кримінального переслідування. Функціональна характеристика діяльності прокурора в кримінальному процесі розглядається з урахуванням тези, що має принципове значення: прокуратура водночас є органом і кримінального переслідування, і нагляду за законністю.

Зважаючи на пріоритет забезпечення та захисту прав людини у всіх сферах суспільного життя, що прямо впливає зі ст. 3 Конституції України, окремим напрямком діяльності прокуратури вбачається правозахисна функція, яка у кримінальному судочинстві набуває важливого значення. У силу свого правового статусу та особливої ролі прокурор на всіх стадіях кримінального процесу зобов'язаний здійснювати державно-правовий захист прав та свобод людини.

Підрозділ 1.3. «Правовий статус прокурора в кримінальному процесі» містить аналіз процесуального положення прокурора в кримінальному процесі, яке зумовлено його призначенням і функціями.

Проведене дослідження теоретичних надбань щодо поняття та складу правового статусу особи дозволило визначити статус прокурора в кримінальному процесі як галузевий правовий статус. Його основу складають права та обов'язки прокурора (його повноваження), їх гарантії, що в сукупності дозволяють здійснювати покладені на нього функції та досягти поставленої перед ним мети, яка, на думку дисертанта, полягає у забезпеченні верховенства закону, єдності та укріпленні законності, захисті прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави, які охороняються законом.

Вимоги часу, динамічна зміна суспільних відносин обумовлюють необхідність напрацювання нових концептуальних підходів до визначення правового статусу прокурора в кримінальному процесі. За радянських часів він традиційно вважався обвинувачем у суді, який одночасно здійснював нагляд за дотриманням закону в усіх стадіях кримінального процесу, в тому числі й у суді. Сьогодні його процесуальне положення суттєво відрізняється: на досудовому провадженні прокурор реалізує функції кримінального переслідування та нагляду за дотриманням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, і у зв'язку з цим наділений владними повноваженнями, а в суді він – сторона обвинувачення, яка має такі ж процесуальні права як і сторона захисту, оскільки це зумовлено змагальністю судового процесу. В цьому, на наш погляд, проявляється особливість процесуального статусу

прокурора, який, будучи єдиним, має суттєву специфіку стосовно досудового і судового етапів провадження по кримінальній справі. Тому пропонується крім процесуального статусу прокурора врегулювати в КПК також процесуальний статус державного обвинувача, чітко визначивши його повноваження з урахуванням специфіки функції підтримання державного обвинувачення.

Розділ 2 «Повноваження прокурора у досудових стадіях кримінального процесу» містить 3 підрозділи.

Підрозділ 2.1. «Повноваження прокурора у стадії порушення кримінальної справи» присвячено аналізу законодавчої регламентації повноважень прокурора як активного учасника початкової стадії кримінального процесу. Доводиться, що прокурор здійснює наглядові повноваження на всіх етапах стадії порушення кримінальної справи: при реєстрації заяв і повідомлень про злочини; при проведенні дослідчої перевірки; при прийнятті рішення про порушення кримінальної справи або відмову в порушенні; при розгляді скарг на постанови про порушення кримінальної справи або відмову у її порушенні.

Обстоюється потреба здійснення прокурорського нагляду за продовженням строків перевірки заяви або повідомлення про злочин, що вчинено або готується. У зв'язку з цим обґрунтовується доцільність надання прокурору права продовжувати строк такої перевірки до тридцяти днів у випадку недостатності десятиденного строку.

Акцентується, що прокурор зобов'язаний закрити справу або скасувати постанову про порушення кримінальної справи лише у випадку відсутності достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину, або за наявності підстав, які виключають можливість порушення кримінальної справи (ст. 100 КПК). Виявлення прокурором будь-яких інших порушень законності повинно бути лише підставою для розгляду питання про дисциплінарну відповідальність особи, яка прийняла рішення. Робиться висновок про недоцільність закріплення за прокурором виключного права щодо прийняття рішення про порушення кримінальної справи. Аргументовано доводиться необхідність законодавчого закріплення права прокурора направляти матеріали на додаткову перевірку при скасуванні постанови про відмову в порушенні кримінальної справи.

У підрозділі 2.2. «Повноваження прокурора у стадії досудового розслідування» досліджено положення чинного законодавства України та інших держав щодо повноважень, якими наділений прокурор у зазначеній стадії, проаналізовано нормотворчі тенденції та підходи науковців до вказаного питання.

Обґрунтовано висновок про можливість класифікації всіх передбачених чинним КПК повноважень прокурора на стадії досудового

розслідування на: 1) наглядові; 2) пов'язані зі здійсненням кримінального переслідування, спрямованого на: а) розкриття злочину; б) викриття особи у вчиненні злочину. Аргументується недоцільність віднесення до виключної компетенції прокурора здійснення всіх дій, пов'язаних з кримінальним переслідуванням особи (порушення кримінальної справи, притягнення як обвинуваченого, складання обвинувального висновку). Це не принесе суттєвих позитивних змін, проте може мати негативні наслідки у формі затягування початку провадження по справі та зниження об'єктивності прокурорського нагляду.

Доводиться необхідність внесення низки законодавчих коректив у положення КПК, які регламентують повноваження прокурора при передачі справи до суду: 1) виключити із закону обов'язок прокурора при направлення справи до суду повідомляти про те, чи вважає він за потрібне підтримувати державне обвинувачення; 2) покласти на прокурора обов'язок вручати копію обвинувального висновку обвинуваченому, а також, за умови заявлення відповідного клопотання, – захиснику та законному представнику обвинуваченого, потерпілому та його представнику. Крім того, при перевірці додержання слідчим вимог закону прокурор у порядку ст. 228 КПК має з'ясувати, чи ознайомлені учасники процесу з матеріалами справи та чи роз'яснено слідчим обвинуваченому його право вимагати вручення засвідченої належним чином копії опису матеріалів кримінальної справи, а за наявності такої вимоги – виконання її слідчим.

Підтримується позиція щодо залежності успішності реалізації функції державного обвинувачення в суді від організації кримінального переслідування на досудових стадіях. Доводиться, що для забезпечення єдності і наступності прокурорської діяльності в усіх стадіях доцільно на законодавчому рівні реалізувати ідею незмінності прокурора, яка полягає у покладенні здійснення наглядових повноважень на досудових стадіях і підтримання державного обвинувачення в суді на одного незмінного представника прокуратури – прокурора-обвинувача. Така особа має призначатися по кожній кримінальній справі незалежно від підслідності з моменту її порушення і здійснювати наглядово-обвинувальний супровід справи на всіх стадіях кримінально-процесуального провадження.

Підрозділ 2.3. «Співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю на досудових стадіях провадження» містить огляд теоретичних підходів до розуміння таких кримінально-процесуальних механізмів як прокурорський нагляд і судовий контроль. Обґрунтовується висновок про те, що нормативне наповнення поняття «прокурорський нагляд» не повною мірою відповідає етимологічному значенню слова «нагляд». З позиції етимології таку діяльність прокурора доцільніше було

б означити як «контроль» або «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням». Судовий контроль не охоплюється функцією правосуддя і має розглядатися як окремий напрямок діяльності суду в досудових стадіях кримінального провадження, спрямований на перевірку законності та обґрунтованості рішень органів дізнання та досудового слідства, вирішення питання про надання дозволу на проведення окремих слідчих дій та застосування заходів кримінально-процесуального примусу. Порівняльний аналіз цих видів діяльності надав можливість додатково обґрунтувати позицію, згідно з якою прокурорський нагляд і судовий контроль є взаємодіючими та взаємодоповнюючими (але не дублюючими) гарантіями дотримання прав людини у сфері кримінального судочинства, що мають як спільні, так і відмінні риси, які досліджено в роботі.

Аргументується необхідність встановлення в КПК обов'язку прокурора при відмові у дачі згоди на подання слідчого до суду скласти вмотивовану постанову та надання слідчому права її оскарження до вищестоящего прокурора.

З метою забезпечення нерозголошення таємниці досудового слідства пропонується передбачити в законі проведення закритого судового розгляду скарги на постанову про порушення кримінальної справи, а також подання слідчого про проведення слідчих дій, які обмежують конституційні права людини, та застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або продовження його строку.

Розділ 3 «Повноваження прокурора в суді першої інстанції» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Повноваження прокурора у стадії попереднього розгляду справи суддею» висвітлюються окремі аспекти діяльності прокурора в стадії попереднього розгляду справи суддею. Підкреслюється, що реалізація прокурором наданих КПК повноважень на цьому етапі кримінального процесу є важливою гарантією прийняття судом законних та обґрунтованих рішень.

Наголошується, що в суді першої інстанції функція кримінального переслідування трансформується у функцію підтримання державного обвинувачення. Враховуючи, що в стадії попереднього розгляду справи суддею наперед не вирішується питання про винуватість особи у вчиненні злочину, констатується, що прокурор у ній має сприяти з'ясуванню та вирішенню судом питань, зазначених у ст. 237 КПК.

Оцінюються об'єктивні чинники, які впливають на спроможність прокурора досконало підготуватися до участі в судових стадіях кримінального процесу. Обґрунтовується висновок, що належна організація та своєчасність призначення державного обвинувача опосередковано впливає на якість розгляду справи в судовому засіданні,

що є аргументом доцільності закріплення на законодавчому рівні положення про незмінність прокурора.

Крізь призму рішень, що приймає суддя в стадії попереднього розгляду справи, аналізується зміст повноважень прокурора. Звертається увага на те, що одним з питань, які вирішуються суддею в постанові про призначення справи до судового розгляду, може бути зміна, скасування або обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Стверджується, що чинний КПК не містить належного механізму контролю за прийняттям даного рішення. У зв'язку з цим обґрунтовується доцільність надання прокурору права його оскаржити в апеляційному порядку.

Аналізуються підстави зупинення кримінальної справи в стадії попереднього розгляду. Обґрунтовується висновок, що рішення про зупинення провадження в справі має суттєве значення як для учасників процесу, так і з точки зору реалізації завдань кримінального процесу. З огляду на це пропонується нормативно закріпити право прокурора оскаржити постанову судді про зупинення провадження по справі в апеляційному порядку.

У стадії попереднього розгляду справи суддею знаходить також своє вирішення питання про порушення справ приватного обвинувачення. Акцентується увага на специфічній ролі прокурора в цьому процесі. Враховуючи наявність у прокурора права вступати в провадження по кримінальній справі приватного обвинувачення з визначених законом підстав, робиться висновок про необхідність направлення суддею копії постанови про порушення кримінальної справи приватного обвинувачення прокурору для його належної реакції на вчинене діяння.

У підрозділі 3.2. «Проблеми підтримання прокурором державного обвинувачення в судовому розгляді кримінальних справ» аналізуються окремі питання, пов'язані з реалізацією прокурором своїх повноважень на стадії судового розгляду справи.

Підтримання державного обвинувачення в суді є конституційною функцією прокуратури, яка логічно впливає з функції кримінального переслідування і за своїм характером та суттю є її процесуальним наслідком. Правовою підставою підтримання державного обвинувачення в судовому розгляді кримінальної справи є обвинувальний висновок, затвердження якого прокурором, за визначенням В.С. Зеленецького, є порушенням ним державного обвинувачення. Від якості здійснення цієї функції, принципової та фахової позиції державного обвинувача залежить досягнення мети кримінального процесу в цілому. Час вимагає пошуку нових підходів до вирішення проблеми підвищення ефективності цієї діяльності, у зв'язку з цим звертається увага на доцільність запровадження спеціалізації державних обвинувачів, особливо по тих справах, які

потребують спеціальних знань, зокрема, у справах про злочини неповнолітніх, по господарських злочинах, злочинах у податковій сфері тощо. Крім цього, певні ресурси є й у підвищенні вимогливості прокурорів до якості процесуальних документів органів досудового слідства, обґрунтованості пред'явленого обвинувачення, що дозволить уникнути необхідності зміни обвинувачення в суді або повернення справи прокурору.

Досліджується правова природа підтримання державного обвинувачення, в основі якого лежить поняття «обвинувачення». Підтримується точка зору про правильність визначення змісту обвинувачення крізь призму двох взаємопов'язаних аспектів – кримінально-правового й кримінально-процесуального.

Позитивно оцінюючи існування в кримінальному процесі України інституту відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, робиться висновок, що його чинна правова регламентація є недосконалою. У КПК не встановлено моменту, коли прокурор може відмовитися від обвинувачення. Практика застосування даного інституту дозволяє дійти висновку, що така відмова можлива лише по закінченні судового слідства, адже це рішення завершує процес пізнання обставин учиненого злочину та ґрунтується на тих даних, які отримані в ході судового слідства. Тому логічним вбачається передбачити в законі положення, відповідно до якого прокурор, за наявності відповідних підстав, може відмовитися від підтримання державного обвинувачення після закінчення судового слідства.

Процесуальним документом, в якому формується чітко структурований логічний масив даних, що свідчить про вчинення суспільно небезпечного діяння певною особою, є обвинувальний висновок. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді позбавляє обвинувальний висновок властивостей акта сторони обвинувачення, не дозволяє йому бути у справі документом, який визначатиме подальший хід і межі кримінального судочинства, ініціюватиме судовий розгляд справи. З огляду на це, пропонується, щоб у разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення в суді потерпілий, його представник висловлювали свою позицію стосовно здійснення подальшого обвинувачення шляхом складання окремого документу.

Враховуючи недосконалість чинного порядку судового розгляду справ, які надійшли до суду для звільнення особи від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених статтями 7 – 7², 8 – 10, 11¹ КПК, обґрунтовується необхідність детальної регламентації цієї процедури в КПК, а також участі в ній прокурора, яка має бути обов'язковою.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у встановленні особливостей законодавчого регулювання процесуальних повноважень прокурора у досудовому провадженні по кримінальних справах та в суді першої інстанції. Наукове дослідження надає можливість сформулювати наступні висновки.

1. Діяльність прокурора в кримінальному процесі є поліфункціональною, оскільки залежно від стадії кримінального процесу складається із функцій кримінального переслідування, підтримання державного обвинувачення в суді, нагляду за дотриманням закону органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, нагляду за дотриманням закону при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, правозахисної функції, яка полягає у нагляді за дотриманням прав і свобод людини.

2. Роль прокурора в кримінальному процесі та його призначення зумовлюють те, що саме функція кримінального переслідування набуває системоутворюючого характеру. Останньою генеруються всі інші функції прокурора в кримінальному судочинстві. Кримінальне переслідування, що здійснюється прокурором на досудовому провадженні, трансформується у функцію підтримання державного обвинувачення, яка реалізується ним у подальших стадіях.

3. Особливість процесуального статусу прокурора знаходить свій прояв у тому, що, будучи єдиним, він має суттєву специфіку стосовно досудового і судового етапів провадження по кримінальній справі. Тому крім процесуального статусу прокурора пропонується врегулювати в КПК також процесуальний статус державного обвинувача, чітко визначивши його повноваження з урахуванням специфіки функції підтримання державного обвинувачення.

4.3 метою підвищення якості прокурорської діяльності та забезпечення єдності процесуального статусу прокурора обґрунтовується доцільність нормативного закріплення правила незмінності прокурора, що полягає у покладенні здійснення наглядових повноважень на досудових стадіях і підтримання державного обвинувачення в суді на одного незмінного представника прокуратури. Така особа має призначатися незалежно від відомчої підслідності по кожній кримінальній справі з

моменту її порушення і здійснювати наглядово-обвинувальний супровід справи на всіх стадіях провадження.

5. Необхідно розширити змагальні засади на досудовому провадженні, зокрема, шляхом нормативного визначення процесуального порядку вирішення питання про визнання доказів недопустимими, надання потерпілому процесуальних прав, які забезпечують його участь у доказуванні, забезпечення рівноправності сторін у доказуванні.

6. Варто передбачити положення, відповідно до якого відмова прокурора у дачі згоди на подання слідчого до суду про проведення слідчих дій, що обмежують конституційні права людини, або застосування заходів кримінально-процесуального примусу має бути викладена виключно у формі мотивованої постанови, що відповідає змісту ст. 130 КПК. У зв'язку з цим слідчому слід надати право оскарження такої постанови прокурора до вищестоящого прокурора.

7. Забезпечення нерозголошення таємниці досудового слідства зумовлює необхідність проведення закритого судового розгляду скарги на постанову про порушення кримінальної справи, а також подання органу дізнання, слідчого про проведення слідчих дій, застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження його строку.

8. Одним з питань, яке вирішується суддею в постанові про призначення справи до судового розгляду, є рішення про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу, зокрема взяття під варту. Наголошується, що чинний КПК не містить належного механізму контролю за його прийняттям, оскільки відсутній механізм його оскарження. У зв'язку з цим пропонується надати прокурору, підсудному, його захиснику та законному представнику право апеляційного оскарження даного рішення суду.

9. Зупинення провадження в справі тимчасово перешкоджає доступу учасників кримінального процесу до суду, тому при прийнятті даного рішення без достатніх підстав порушується право особи на справедливий суд упродовж розумного строку, у зв'язку з чим закон має передбачати певні механізми забезпечення законності та обґрунтованості зупинення провадження. З огляду на це пропонується надати прокурору право апеляційного оскарження даного рішення.

10. З метою попередження невинуватого зволікання при провадженні по кримінальній справі рекомендується надати судді право при прийнятті рішення, передбаченого ст. 249¹ КПК, встановлювати строк для виконання прокурором вимог статей 228-232 КПК залежно від характеру допущеного порушення, який не може бути значним, оскільки проведення слідчих дій на даному етапі кримінального провадження не допускається.

11. Поняття «обвинувачення» є вихідним для характеристики діяльності прокурора по підтриманню державного обвинувачення в суді. У кримінально-правовому сенсі воно визначає предмет (зміст) обвинувачення особи (статичну складову), а в кримінально-процесуальному – форму (процедуру), в якій здійснюється досудове провадження стосовно притягнення особи до кримінальної відповідальності (динамічну складову). Їх зв'язок і взаємообумовленість розкривають поняття «обвинувачення» в цілому, дозволяють визначити його правову природу як комплексного інституту кримінального та кримінально-процесуального права.

12. Процесуальним наслідком відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення є позбавлення обвинувального висновку властивостей акта обвинувачення, що визначає рух кримінального провадження. Пропонується, щоб у такому випадку потерпілий, його представник (за згодою потерпілого) висловлювали свою позицію відносно здійснення подальшого обвинувачення шляхом складання окремого документу (наприклад, акта обвинувачення), який повинен відповідати законодавчо встановленим вимогам.

13. Розглянувши питання зміни прокурором обвинувачення в суді, обґрунтовано висновок, що зміна в бік погіршення положення підсудного може стосуватися як кваліфікації вчиненого злочину, так і фактичних обставин його вчинення. При цьому можуть бути значно обмежені права та законні інтереси підсудного. З огляду на це, пропонується передбачити в ст. 277 КПК положення, відповідно до якого заборонити прокурору змінювати обвинувачення в суді, якщо при новому формулюванні обвинувачення кримінально значущими є факти, що не вказані в постанові про притягнення особи як обвинуваченого.

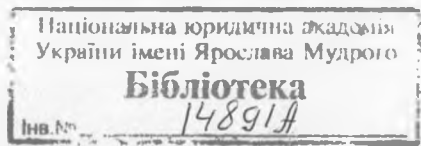
СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мовчан Г. В. Роль прокурора на досудовому слідстві / Г. В. Мовчан // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2006. – Вип. 35. – С. 199–204.

2. Мовчан Г. Деякі питання щодо статусу прокурора у кримінальному процесі / Г. Мовчан // Вісн. прокуратури. – 2006. – № 11. – С. 64–69.

3. Мовчан Г. Правозахисна функція. Це один з основних напрямків діяльності прокурора в кримінальному судочинстві / Г. Мовчан // Вісн. прокуратури. – 2009. – № 4. – С. 34–37.

4. Мовчан Г. В. Особливості правового статусу прокурора в кримінальному процесі / Г. В. Мовчан // Сучасні проблеми юридичної

науки: тези доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів. – Х., 2008. – С. 430–432.

5. Мовчан Г. В. Співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу / Г. В. Мовчан // Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи: матеріали наук.-практ. конф., провед. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого спільно з Нац. акад. правов. наук України в рамках фест. науки, 14 трав. 2010 р. – Х., 2010. – С. 302–305.

АНОТАЦІЯ

Мовчан Г.В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2010.

У дисертації досліджуються теоретичні і практичні аспекти діяльності прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції. Аналізується правовий статус прокурора, встановлюється система його кримінально-процесуальних функцій. Розглядаються повноваження прокурора у стадіях порушення кримінальної справи та досудового розслідування. Здійснюється порівняння прокурорського нагляду і судового контролю на досудових стадіях провадження. Досліджуються повноваження прокурора у стадії попереднього розгляду справи суддею та при підтриманні державного обвинувачення. Надаються пропозиції щодо вдосконалення окремих положень кримінально-процесуального законодавства України, спрямованих на регламентацію діяльності прокурора.

Ключові слова: прокурор, кримінально-процесуальні функції, кримінальне переслідування, прокурорський нагляд, обвинувачення, повноваження прокурора.

АННОТАЦИЯ

Мовчан Г.В. Процессуальные полномочия прокурора в досудебном производстве и в суде первой инстанции. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и

криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого. – Харьков, 2010.

Диссертационное исследование посвящено изучению теоретических и практических проблем, связанных с деятельностью прокурора в досудебных стадиях производства по уголовным делам и в суде первой инстанции.

В работе выяснена правовая сущность международных стандартов деятельности прокурора в уголовном процессе, на основании чего делается вывод о значительной схожести концептуальных подходов к определению правового статуса прокурора в законодательстве различных стран. Исследуются функции прокурора в уголовном процессе с позиции их системности и взаимосвязи. Обосновывается тезис о полифункциональном характере деятельности прокурора в сфере уголовного судопроизводства. Акцентируется значимость функции уголовного преследования в досудебном производстве по уголовному делу, которая, по мнению автора, является определяющей в уголовно-процессуальной деятельности прокурора. Одновременно подчеркивается важность функции надзора за соблюдением законов органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, дознание и досудебное следствие. Анализируется процессуальный статус прокурора с позиции его единства и специфики в различных стадиях производства по уголовному делу.

Исследуется положение прокурора в стадии возбуждения уголовного дела. Обосновывается, что прокурор осуществляет надзорные полномочия относительно всех видов деятельности, которые имеют место на данном этапе производства. Анализируются полномочия прокурора в стадии досудебного расследования, в результате чего делается вывод о возможности классификации всех предусмотренных действующим Уголовно-процессуальным кодексом Украины полномочий прокурора на (1) надзорные и (2) те, которые связаны с руководством расследованием и осуществлением уголовного преследования. Производится сравнение таких видов уголовно-процессуальной деятельности, как прокурорский надзор и судебный контроль в досудебных стадиях производства по уголовному делу. Обосновывается их взаимодействие и взаимодополнение в аспекте обеспечения прав человека в сфере уголовного судопроизводства.

С позиции функций и полномочий прокурора, анализируется его статус как участника рассмотрения дела в суде первой инстанции. Детализируется вывод о трансформации функции уголовного преследования в функцию поддержания государственного обвинения. Исследуются проблемы, связанные с участием прокурора в стадии

предварительного рассмотрения дела судьей. Значительное внимание уделяется актуальным вопросам поддержания прокурором государственного обвинения в судебном рассмотрении уголовных дел, а именно: правовой природе поддержания государственного обвинения, институту отказа прокурора от поддержания обвинения, а также его возможности изменить обвинение в суде.

На основании проведенного диссертационного исследования формулируются предложения, направленные на усовершенствование действующего уголовно-процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: прокурор, уголовно-процессуальные функции, уголовное преследование, прокурорский надзор, обвинение, полномочия прокурора.

SUMMARY

Movchan G.V. Procedural powers of the public prosecutor in the pre-trial proceeding and in the court of first instance. – Manuscript.

The thesis for Candidate's Degree in Law in Speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operative Investigation Activity. – National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudry. – Kharkiv, 2010.

In the dissertation theoretical and practical aspects of the public prosecutor activity in the pre-trial proceeding and in the court of the first instance have been investigated. The legal status of the public prosecutor has been analyzed, the system of his criminal-procedural function has been determined. The authority of the public prosecutor at the stages of the undertaking criminal case action and pre-trial investigation has been considered. The comparison of the supervision of the public prosecutor and court control at the stages of the pre-trial investigation has been realized. The powers of the public prosecutor at the stages of the preliminary hearing of a case by a judge and under the support of the state accusation have been investigated. The proposals as to the improvement of the separate provision of the Ukrainian criminal procedural legislation directed to the regulation of the public prosecutor activity have been given.

Key words: public prosecutor, criminal procedural function, criminal prosecution, public prosecutor supervision, accusation, public prosecutor powers.